

UVOD

Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji od 1945. do 1948. godine bili su integralni dio sveopšteg procesa u poslijeratnoj Evropi u koji je direktno bilo uključeno više desetina miliona ljudi. Crna Gora, kao federalna jedinica tadašnje Jugoslavije, aktivno je učestvovala u tome procesu u skladu sa svojom veličinom i ekonomskim potrebama.

Dosad niko nije sačinio imenične registre kolonista iz Crne Gore niti utvrdio njihov broj i socijalnu kartu, što relativizuje i ono malo što je dosad o kolonizaciji Crnogoraca u Vojvodinu napisano. Prihvatili smo se ovoga velikog posla da bismo doprinijeli rasvjetljavanju tih istorijskih procesa i pokazali njihov obim u pravoj veličini.

Donošenjem Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji 23. avgusta 1945. godine pristupilo se njegovu sprovođenju. Prema članu 18 toga zakona Crna Gora je u okviru kvota koje su usvojene 3. i 4. septembra 1945. godine učestvovala sa 7000 porodica. U skladu sa Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji formirana je Glavna komisija za naseljavanje boraca koja je uputila propise i uputstva Narodnooslobodilačkim odborima u svim mjestima s predviđenim brojem porodica za kolonizaciju. U svakom naseljenom mjestu Narodnooslobodilački odbor obrazovao je komisiju (odbor) za kolonizaciju. Taj je odbor donosio odluke koje će porodice biti kolonizovane. Odbor je od Glavne komisije dobio i kvotu lica (porodica) za kolonizaciju.

Izbor porodica vršen je prema imovinske stanju i po broju članova. Prednost su imale porodice učesnika NOR-a, palih boraca i porodice koje su materijalno bile najugroženije. Po donošenju odluke o kolonizaciji, odbor je od predložene porodice zahtijevao saglasnost, odnosno pristanak. Najveće interesovanje za kolonizaciju bilo je u pasivnim krajevima Crne Gore. Tamo će su bili bolji uslovi za život, posebno u gradovima ili prigradskim naseljima, često je dolazilo do odbijanja kolonizacije. Bilo je i onih koji su imali višečlane porodice i loše uslove života, ali su bili nepovjerljivi i bojkotovali su kolonizacije, pa su i druge odgovarali.

Kad bi Odbor dobio pristanak porodice, on bi tu njihovu odluku - zahtjev podnosio Glavnoj komisiji za naseljavanje boraca. Savezno ministarstvo kolonizacije je preko Vlade Crne Gore uputilo formulare molbi za naseljavanje, te je svako ko je ispunjavao uslove dobio formular molbe preko svojeg mjesnog narodnog odbora. Za lica koja su se nalazila u vojsci formular molbe upućivan je preko vojnih vlasti. Popunjene i ovjerene molbe od strane mjesnih narodnih odbora, sa spiskom molilaca, dostavljane su sreskim narodnim odborima, a oni su ih dostavljali predstavništvu Vlade. Kod vojnih vlasti postupak za podnošenje molbe bio je identičan, s tim da su molbe dostavljane Ministarstvu narodne odbrane. Ukoliko je molilac bio u vojsci, podnosio je lično molbu, a ne članovi njegove kućne zajednice. Popunjene molbe odbor je prosljeđivao Glavnoj komisiji za naseljavanje boraca koja je izdavala rješenja i odluke koje su se vraćale kao odgovor moliocima.

Kad je bilo izvjesno da Crna Gora zbog velikoga broja povratnika i neinteresovanja za kolonizaciju neće ispuniti kvotu od 7000 porodica, dešavalo se da su porodice kolonizovane i bez podnošenja molbe ili je to vršeno "po dekretu" vlasti.

Na osnovu Uredbe o komisijama za naseljavanje boraca u Vojvodinu, prijedloga Narodne Vlade i odobrenja Ministarstva kolonizacije Demokratske Federativne Jugoslavije, Glavna komisija za naseljavanje boraca u Novom Sadu donosila je i izdavala odluke za naseljavanje boraca i njihovih porodica iz Narodne Republike Crne Gore u Vojvodinu. U odlukama je navođena adresa, naziv sreza i naseljenog mjesta predviđenoga za naseljenje kolonističke porodice.

Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNR Jugoslavije izdavala je rješenja kojima se odobravaju molbe boraca i njihovih porodica, te žrtava fašističkoga terora s područja Narodne Republike Crne Gore za naseljenje u Vojvodinu. Po realizaciji pravno-tehničkih preduslova za kolonizaciju, pristupalo se organizovanoj kolonizaciji, odnosno koordiniranom transportu kolonista. Po dolasku u Vojvodinu, kolonistima je dodjeljivana pokretna i nepokretna imovina prema utvrđenim zakonskim kriterijumima.

U dodjeli pokretne i nepokretne imovine kolonistima centralnu ulogu imala je Pokrajinska komisija za naseljavanje boraca za Vojvodinu u Novom Sadu u saradnji s mjesnim upravama narodnih dobara. Ta je komisija imenovala posebne komisije za naseljavanje u svakom mjestu predviđenome za kolonizaciju. Činili su je najčešće predstavnici kolonista (2-3 člana) i predstavnik Uprave narodnih dobara, uglavnom iz redova domaćeg stanovništva. Komisija je dodjeljivala kuće i inventar prema prispjelim molbama, a na osnovu prijetodno izvršenoga popisa i preuzimanja od Uprave narodnih dobara.

Za dodjelu zemlje Pokrajinska komisija je angažovala stručnu ekipu geometara, koja je radila prema utvrđenom ključu: porodica od dva do pet članova dobila je ukupno 8 katastarskih jutara (jutro = 5755m²) i 500 kvadratnih hvati (kvadratni hvat = 3,59 m²), što je predstavljalo donju granicu za zemljoradnička domaćinstva. Za nezemljoradničko domaćinstvo (zanatlije, službenici i sl.) dodijeljeno je 3ha (oko 5 katastarskih jutara zaključno do 12 katastarskih jutara), što je bio i maksimum za jednu porodicu. Pojedincu se nije morala dodijeliti zemlja, jer jedan član ne čini domaćinstvo. Porodice oficira NOB-a dobijale su 1 katastarsko jutro više. Sva domaćinstva dobijala su zemlju u ataru, posebno vinograd (ako ga je u naselju bilo) i okućnicu, a zajedno s kućom dvoriste i baštu.

Konačno rješenje o kolonizaciji izdavalo je Ministarstvo kolonizacije Demokratske Federativne Jugoslavije od 1947. do 1950. godine, s naznakom poседа i pravom na uknjiženje i zabranom otuđenja za 20 godina. Po završetku kolonizacije 1947. godine, komisije za naseljavanje su rasformirane, a dalje poslove preuzeli su lokalni narodnooslobodilački odbori.

Rad Crnogorci u Vojvodini – kolonizacija 1945-1948. koncipiran je kao tri toma jednoga cjelovitog projekta. Svaki tom za sebe predstavlja tematsku cjelinu, ali istovremeno s druga dva čini jedinstvenu i sveobuhvatnu građu o procesu kolonizacije Crnogoraca u Vojvodinu.

Projekat o kolonizaciji Crnogoraca u Vojvodinu 1945-1948. koncipiran je kao imenični registri ljudi koji su bili neposredno uključeni u proces agrarne reforme i kolonizacije u Crnoj Gori (prva dva toma) i Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji / odnosno Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (treći tom). Svaki tom ima svoj podnaslov kao dodatnu eksplicaciju teme:

*I tom - **Molbe boraca s područja Narodne Republike Crne Gore***

*II tom - **Registar nosilaca kolonizacije s područja Narodne Republike Crne Gore***

*III tom - **Registar kolonističkih porodica crnogorskoga porijekla s područja Federativne Narodne Republike Jugoslavije***

Naslov svakog toma ima za cilj da pokaže kroz izvornu građu svaki segment procesa agrarne reforme i kolonizacije ponaosob, tako da taj veliki istorijski proces pratimo prema njegovim najvažnijim segmentima - kroz imenične registre koji su njegov najbolji i najvjerniji ilustrator ovog procesa.

Prvi tom čine molbe boraca s područja NR Crne Gore i one pokazuju, prije svega, interesovanje za kolonizaciju. Pokazuje i tadašnju socio-ekonomsku sliku Crne Gore, a kroz imenične registre ilustruje čitav proces i regionalnu zastupljenost zainteresovanih. Da podšetimo, samo taj dio agrarne reforme i kolonizacije vršen je u NR Crnoj Gori, dok je ostatak nastavljen van nje.

Drugi tom predstavljaju registri nosilaca kolonizacije s područja NR Crne Gore. Ovđe su predstavljeni svi nosioci kolonizacije, nezavisno od toga da li je odustao od kolonizacije, vratio se u zavičaj ili je ostao u Vojvodini. To je i jedini registar kolonista iz Crne Gore koji tretira koloniste nezavisno etničkog porijekla.

Treći, najobimniji i najprecizniji segment, tom u dvije knjige čine imenični registri kolonista s područja čitave FNR Jugoslavije koji su crnogorskoga etničkog porijekla. Dakle, ovđe je osnovni kriterij etničko, a ne regionalno porijeklo kolonista. Ovđe smo obradili više stotina crnogorskih porodica preseljenih u Vojvodinu s crnogorskih etničkih prostora s juga Srbije (Gornja Jablanica i Toplica), istoka Srbije (Petrovo Selo kod Kladova), kao i više stotina crnogorskih porodica – predratnih kolonista sa Kosova i Metohije i Makedonije i jednog broja crnogorskih porodica iz ostalih republika FNR Jugoslavije.

Sva tri toma čine imenični registri koncipirani kao tabelarni iskazi, što smo bez dvoumljenja preuzeli iz arhivske građe koju smo koristili. To rješenje je univerzalno i veoma precizno prezentira sve podatke vezane za svakog kolonistu ponaosob, kao i svako kolonističko domaćinstvo.

Čak i neupućeni u te procese mogu kroz prezentirane tabelarne iskaze dobiti sve informacije o kolonistima i kroz njih o samoj kolonizaciji. Kao autori smatramo važnim da naglasimo da naša namjera prilikom koncipiranja i realizacije ovoga projekta nije bila da elaboriramo sve pravno-političke, sociološke i druge aspekte kolonizacije, već nam je namjera bila da upravo kroz aktere tih procesa, ljude, koloniste, odnosno imenične registre kolonista, ilustrujemo taj proces i objavimo autentičnu arhivsku građu.

Uz sva tri toma, kao prilog, sačinili smo i registre prezimena kolonista koji predstavljaju prezimski sistem Crne Gore, kao i prezimena crnogorskih iseljenika u ostalim republikama bivše Jugoslavije. Posebno su zanimljiva ona u Srbiji, jer među kolonistima s juga Srbije postoje i crnogorska prezimena koja su nastala u iseljeništvu. Smatrali smo da je to neophodno jer je prezime dio crnogorskoga nacionalnog identiteta. U trećem tomu pojavljuju se i đevojačka prezimena ženskih članova domaćinstava, koja su pisana u arhivskoj građi izvan tabela jer za njih nije bilo predviđenoga prostora, te su zato često nečitka. Zbog lošega rukopisa kojim je građa pisana, postoji mogućnost da su, i pored više različitih korektura, neka od njih pročitana pogrešno. To su podaci koje pamti samo uski broj članova porodice, a naše komisije za korekturu (koje su brojale i do 10 članova) na to pitanje objektivno nijesu mogle precizno odgovoriti.

Osnovni motiv za naše istraživanje i odluku da se utvrdi egzaktn broj crnogorskih kolonista koji su bili direktno uključeni u proces agrarne reforme i kolonizacije u Vojvodinu, leži u potrebi da se konačno otklone veoma brojne i neutemeljene, paušalne procjene obima kolonizacije, koje su produkovale velike, netačne i štetne nepreciznosti što se reprodukuju kroz različite naučne radove, stvarajući pogrešnu sliku. Sve navedeno je isključivo rezultat neadekvatnoga korišćenja zvanične arhivske građe koja je jedino pozvana da odgovori na to i mnoga druga pitanja vezana za agrarnu reformu i kolonizaciju Crnogoraca u Vojvodinu.

Sveobuhvatno konsultovanje arhivske građe iz perioda agrarne reforme i kolonizacije veliki je posao i za jednu instituciju, pa je i nerealno očekivati da bilo koji naučni radnik ima kapacitet da to samostalno učini. Naravno, to ne amnestira sve dosad iznešene neprecizne procjene tih procesa, naročito kad je u pitanju broj ljudi, odnosno obim agrarne reforme i kolonizacije.

Nažalost, literatura koju smo koristili kao fundament našega istraživanja, osim okvirnih i zakonskih normi, nije odgovorila namjeri da na kvalitetan način i s potrebnim predznanjem pristupimo arhivskome istraživanju. Osim naučne građe, konsultovali smo publikovane monografije kolonističkih naselja i obavili terenska istraživanja – intervjuje s neposrednim akterima kolonizacije u svim naseljima u kojima je, prema našoj procjeni, kolonizovan značajniji broj Crnogoraca. Konkretno, dragocjene savjete i veliku pomoć, kad je u pitanju izbor građe, stalno smo dobijali od prof. dr Nikole L. Gaćeše, najvećega autoriteta s prostora bivše Jugoslavije za proces agrarne reforme i kolonizacije. Tako smo, poslije višemjesečne potrage za građom o agrarnoj reformi i kolonizaciji, u periodu januar – jul 2004. god. pristupili planiranome arhivskom istraživanju.

Koncipirajući projekat koristili smo se isključivo građom Arhiva Vojvodine, broj fonda 184. Arhiv Vojvodine je inače jedini arhiv s prostora bivše SFR Jugoslavije koji poseduje cjelokupnu građu o kolonizaciji i čuva arhivu Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodinu.

Prilikom istraživanja fundusa Arhiva našli smo više od 400 arhivskih jedinica koje su neposredno tematski vezane za agrarnu reformu i kolonizaciju na prostoru Jugoslavije u periodu 1945-1948. Poslije višemjesečnih istraživanja i selekcije, građu smo sveli na neophodnih 269 jedinica. Samo istraživanje tako obimne građe zahtijevalo je višemjesečni rad. Pregledali smo između 40.000 i 60.000 stranica arhivske građe. Istraživanje u Arhivu Vojvodine smo završili sredinom decembra 2004. godine. Poslije analize istraživanja zamolili smo upravu Arhiva Vojvodine da nam izda specijalnu dozvolu i omogući digitalizovanje onoga dijela građe koji smatramo da je potrebno u integralnome obliku unijeti u buduću studiju. Dozvolu smo dobili zalaganjem direktora Arhiva Vojvodine, gdina Stevana Rajčevića, već februara 2005. godine, kad smo počeli digitalizaciju odabrane građe. Za taj posao angažovali smo profesionalce zbog potrebnoga kvaliteta zapisa. Poslije dva mjeseca digitalizacije posao u Arhivu bio je okončan. Načinili smo oko 5000 digitalnih zapisa visokoga kvaliteta i rezolucije.

Početak maja 2005. godine pristupili smo tehničkoj obradi građe. S obzirom na objektivno loše stanje građe, koja je uglavnom u formi manuskripta, bile su moguće greške, nastale u pokušaju determinacije podataka s digitalnoga zapisa. Da bismo ih eliminisali ili sveli na prihvatljivi nivo, koristili smo usluge profe-

sionalnih grafologa. Pošto smo utvrdili da se radi o 8 različitih rukopisa, angažovali smo tri grafologa da bi tako ravnomjerno podijelili teret posla i odgovornost i skratili vrijeme rada.

Nažalost, zbog lošega tehničkog stanja građe bilo je veoma teško, gotovo nemoguće, dešifrovati neke podatke. Najteže je bilo pročitati devojačko prezime udatih žena, jer su u nedostatku rubrike ona upisivana u prostoru iznad imena i prezimena. Veoma je bilo teško odrediti i naziv naselja porijekla kolonističke porodice. Nerijetko su umjesto zvaničnoga naziva naselja prebivališta kolonista navođeni nazivi djelova naselja, plemenski ili geografski naziv regije u okviru koje se naselje nalazi.

Drugi dio te faze rada na projektu podrazumijevao je tehničku obradu digitalizovane građe. Tome poslu pristupili smo uz asistenciju grafologa i tehničkog osoblja koje je izvršilo unos rukopisne građe u računar. S obzirom na to da se radi o desetinama hiljada podataka, taj je posao rađen hronološki najduže.

Sljedeća faza u realizaciji naše studije podrazumijevala je ekspertizu jednoga dijela materijala radi precizne determinacije Crnogoraca iz Srbije, Kosova i Metohije, Makedonije i ostalih republika Jugoslavije. Taj dio posla povjerali smo ekspertima: prof. dr Vujadinu Rudiću (Toplica), mr Dobroslavu Turoviću (Jablanica, Kosovo i Metohija), Đorđu Dragoviću (Petrovo Selo kod Kladova) i Draganu Tacoviću (Makedonija i ostali djelovi Jugoslavije).

Poslije ekspertize i višegodišnje grafološko-tehničke obrade nastali preliminarni rukopis studije prošao je našu temeljnu elaboraciju, da bi potom bio ponuđen na ekspertizu Odjeljenju društvenih nauka SANU. Nakon te ekspertize studija je konačno koncipirana kao tematski razdvojena na tri integralne cjeline – toma, uz neophodan predgovor, uvod i napomene, registre i navedene korišćene izvore.

Posljednja i najvažnija faza u finalnome koncipiranju studije je svojevrsna rekapitulacija čitavoga procesa, odnosno rezultata procesa kroz komisijsku korekturu imeničnih registara i njihova sadržaja, a to se prije svega odnosi na imena i prezimena kolonista, kao i naziva naselja odakle su kolonizovani u Vojvodinu. Tu smo korekturu izvršili uz asistenciju operativnih urednika i njihovih komisija u 13 naselja masovno kolonizovanim Crnogorcima iz Crne Gore i 2 naselja masovno kolonizovana crnogorskim kolonistima iz Srbije. Kao neposredni rezultat našega istraživanja utvrdili smo ovo:

Djela dr Milorada Vasovića, dr Obrena Blagojevića, dr Mita Kostića, dr Vladimira Đurića i najvećega analitičara agrarne reforme i kolonizacije 1945–1948. dr Nikole L. Gaćeše, otvorila su vrata i istovremeno stavila tačku na istraživanja i publikovanje rezultata istraživanja na temu agrarne reforme i kolonizacije. Na osnovu tih istraživanja jedan broj autora objavljuje manji broj monografskih publikacija o nekim kolonističkim naseljima, đe se najčešće mogu naći nepotpuni i oskudni spiskovi nosilaca kolonizacije, preuzeti uglavnom iz lokalnih knjiga državljana, što je više nego manjkavo.

Pošto smo izvršili uvid u sve monografske publikacije za naselja u kojima su kolonizovani Crnogorci iz Crne Gore, ali i one đe su kolonizovani Crnogorci iz drugih republika Demokratske Federativne Jugoslavije / Federativne Narodne Republike Jugoslavije, bez mnogo dileme smo zaključili da je nasuprot navedenome, ono što mi radimo zapravo jedini način da se ti procesi fundamentalno elaboriraju. To nije bio samo naš zaključak. Dr Nikola Gaćeša, poslije upoznavanja s idejom projekta, s neskrivenim oduševljenjem zadovoljstvom prihvatio je da nam bude recenzent, dajući nam dragocjene smjernice za rad. Taj neskriveni entuzijazam najvećega istraživača tih procesa ohrabrio nas je i potvrdio da smo na dobrome putu.

O Crnogorcima u Vojvodini svako je pisao u domenu svojega interesovanja i profesionalne vokacije. Ono na čemu se svojevremeno stalo i đe je „stavljena točka“ na istraživanje kolonizacije Crnogoraca u Vojvodinu jeste ovo: dr Nikola Gaćeša je, ako izuzmemo onaj dio materijala koji svjedoči o pravno-političkoj pozadini naseljavanja, u nedostatku podataka na tu temu u svojoj kapitalnoj knjizi „Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948.“ preuzeo gotovo sve od dr Vladimira Đurića. To je zapravo i bilo sve o Crnogorcima i njihovoj kolonizaciji u pogledu broja naseljenih. Ti su podaci odgovorili na pitanje u kojem broju su Crnogorci (crnogorske porodice) naseljeni u Vojvodinu, ali samo iz Crne Gore i to do 15. avgusta 1946. To je datum praktično usred procesa kolonizacije, tako da je broj iznosio nepunih 5.000 (4899) porodica. Budući da to nije bio konačan broj kolonizovanih porodica, a u nedostatku podataka, zaključeno je na osnovu ekspozea Blaža Jovanovića pred Narodnom skupštinom Federalne Crne Gore septembra 1946. godine, da je u Vojvodinu naseljeno „oko 5.700 porodica“. Kasnije je često prezentiran broj od 7000 porodica što je bila crnogorska naseljenička kvota u okviru Jugoslavije, ali ne i broj stvarno preseljenih porodica, što ni naučni radnici koji su se služili tim podatkom ne osporavaju. Tu se opet postavilo pitanje o broju onih porodica koje

su se vratile, pa je tada na osnovu nekih istraživanja zaključeno da je taj broj iznosio oko 600 porodica, što je ipak prečerano malo. Postoje samo publikovani spiskovi vraćenih porodica za Feketić i za Savino Selo i jedan nepotpun opšti spisak na osnovu kojega su procjene vršene. O broju kolonista niko nije smio da lamentira, tako da je i on dobijen prostim množenjem pretpostavljenoga broja porodica s prosečnim brojem članova dinarske porodice koji je iznosio šest članova.

Komparirajući rezultate ranijih istraživanja s preliminarnim rezultatima naših istraživanja došli su do rezultata: koliko je porodica iz Crne Gore i s koliko članova doseljeno u Vojvodinu; koje su se porodice i s koliko članova vratile u Crnu Goru.

Ono što je dr Vladimir Đurić naveo, što su i jedini podaci te vrste, a koje je dr Nikola L. Gaćeša preuzeo, jeste: Crnogorci su iz Crne Gore masovno kolonizovani u 13 naselja (podaci do 15. 08. 1946.); Crnogorci su u manjem broju kolonizovani u još 32 naselja (podaci do 15. 08. 1946.).

Našim istraživanjem utvrdili smo: Crnogorci iz Crne Gore masovno su kolonizovani u 15 naselja, kraj 1948.); otkrili smo 22 porodice u Kraljevićevu, Kačarevu, i čak 70 porodica u Zemunu; Crnogorci iz Crne Gore su u manjem broju kolonizovani u još 44 naselja, dakle 12 više (kraj 1948.).

Komparirajući naše istraživanje s dr Vladimirom Đurićem, koje je preuzeo dr Nikola Gaćeša, utvrdili smo identičan broj porodica u samo 4 naselja; manje smo našli u 7 naselja; a više u čak 48 naselja!

Crnogorci kolonizovani u Vojvodinu iz Srbije

O Crnogorcima iz Srbije radove su publikovali: Đordžije Dragović i mr Spasoje Bogdanović (Petrovo Selo kod Kladova), dr Vujadin Rudić (Toplica), dr Milorad Vasović i mr Dobroslav Turović (Gornja Jablanica) i drugi u manjem obimu.

Mi smo, koristeći njihove procjene koje su bile veoma osnovane jer se radi o nemasovnoj kolonizaciji, precizno odredili naselja u koja su kolonizovani crnogorski kolonisti iz Srbije. Daljim istraživanjem u Arhivu Vojvodine svi crnogorski kolonisti su locirani i uvršteni u naš rad.

Petrovo selo kod Kladova: Crnogorci su kolonizovani u 2 naselja u Banatu. Prema različitim izvorima bilo je naznaka da su Crnogorci iz Petrova Sela kolonizovani u još nekim naseljima u Banatu, što je analizom arhivske građe demantovano. Spisak je prosljeđen Đ. Dragoviću, petrovoseljskome Crnogorcu i hroničaru toga kraja na ekspertizu. Poslije korekcije spiska i unošenja rezultata ekspertize dr Đ. Dragovića, finalni spisak smo obradili i uvrstili u našu studiju.

Toplica: Crnogorci iz Toplice su kolonizovani masovno u Parabuću - Ratkovu. Dr Vujadin Rudić koji je doktorirao na „Stanovništvu Toplice“ ne navodi druga mjesta naseljavana stanovništvom iz Toplice. Spisak svih kolonista naseljenih u Parabuću - Ratkovu prosljedili smo dr Vujadinu Rudiću na ekspertizu. Poslije korekcije i unošenja rezultata ekspertize dr V. Rudića, spisak smo prosljedili mr D. Turoviću.

Dakle, prema našoj evidenciji Crnogorci iz Toplice su kolonizovani u još 9 naselja.

Gornja Jablanica: Crnogorci i ostali Gornjojablaničani su po dr M. Vasoviću, što preuzima i mr D. Turović, kolonizovani masovnije u Srpski Miletić sa 206 porodica.

Istraživanjem dr M. Vasovića utvrđeno je i prisustvo Gornjojablaničana, ali bez razlike po porijeklu, u još 6 naselja. Ukupno 24 porodice sa 106 članova, ali bez podataka o porijeklu i podataka o porodicama koje su se vratile u Jablanicu, odustajući od kolonizacije.

Prema našoj evidenciji Jablaničani su naseljeni u još 12 naselja. Prvi put su utvrđena njihova imena, kao i spisak porodica koje su se vratile odustavši od kolonizacije.

Crnogorci s Juga Srbije iz ostalih srezova Leskovačkoga i Topličkoga okruga takođe su obuhvaćeni istraživanjem. Mjesto kolonizovanja i broj porodica crnogorskoga porijekla iz tih krajeva utvrdili smo poslije ekspertiza dr V. Rudića i mr D. Turovića.

Crnogorci kolonizovani u Vojvodinu iz kosova i metohije

Crnogorci iz kosova i metohije su uglavnom bivši kolonisti između dva svjetska rata. Njihovo naseljavanje u Vojvodinu je često bilo „posredno“, pošto su se kao izbjeglice tokom rata našli u Crnoj Gori. Naseljavani su nerijetko kao kolonisti iz Crne Gore.

U zvaničnoj evidenciji kolonisti iz kosova i metohije, bez nacionalnih razlika, koji su podnijeli molbe za kolonizaciju, čine manje od 300 porodica. Crnogorski kolonisti iz kosova i metohije identifikovani su u očekivano malom broju u odnosu na ostale koloniste iz Crne Gore u gotovo svim Crnogorcima masovno kolonizovanim naseljima (13), kao i u još 4 naselja. Ekspertizu je izvršio mr. D. Turović.

Crnogorci kolonizovani u Vojvodinu iz Makedonije

Crnogorci iz Makedonije su uglavnom bivši kolonisti između dva svjetska rata. Njihovo naseljavanje u Vojvodinu proteklo je na sličan način kao i ono s naseljenicima s Kosova i Metohije. Oni su po pravilu naseljavani u mjestima koja su predviđena za njihove krvne ili plemenske srodnike iz Crne Gore. Tako je iz Makedonije naseljeno najviše porodica u Crvenku (ukupno 24), u Bačko Dobro Polje (više desetina), Toržu – Savino Selo (5)... Spisak svih kolonista iz Makedonije prosljedili smo D. Tacoviću na ekspertizu.

Crnogorci kolonizovani u Vojvodinu iz ostalih republika Jugoslavije

Broj Crnogoraca kolonizovanih u Vojvodinu iz ostalih republika Jugoslavije veoma je mali i uglavnom su naseljeni u 13 Crnogorcima masovno kolonizovanim mjestima.

Za porodice crnogorskoga porijekla izvan Crne Gore naveli smo, u posebnoj rubrici, njihovo porijeklo iz Crne Gore prema administrativnoj podjeli iz vremena njihova odlaska u Srbiju. Ekspertizu je izvršio D. Tacović.

Obradom arhivske građe kao primarni rezultat našeg istraživanja utvrđen je egzaktan broj porodica iz Crne Gore koje su podnijele molbe za kolonizaciju i time sebe uključile u taj historijski proces. Utvrđen je i egzaktan broj porodica iz Crne Gore kojima je molba pozitivno riješena i dato odobrenje za kolonizaciju, kao i egzaktan broj crnogorskih porodica iz drugih republika Jugoslavije. Utvrdili smo i tačan broj članova crnogorskih kolonističkih porodica iz Crne Gore i ostalih jugoslovenskih republika, kolonizovanih u 60 naselja u Vojvodini.

Ovđe je prvi put egzaktno utvrđen broj molbi za kolonizaciju iz Narodne Republike Crne Gore i on iznosi 8448. Takođe, utvrđen je i broj porodica koje su bile neposredno uključene u proces kolonizacije, odnosno dobile odobrenje za kolonizaciju, i on iznosi 9453.

Disproporcija koja se javila između broja porodica koje su podnijele molbu i broja porodica koje su dobile odobrenje za kolonizaciju može se objasniti čestom pojavom da se kolonistička porodica po podnošenju molbe podijeli na dvije porodice, ali da podjelom obje porodice zadrže isti status i da tako, praktično na osnovu jedne podnešene molbe, dvije porodice dobiju pravo na kolonizaciju. Neke porodice su i po direktivi vlasti stavljane na kolonističke spiskove. Utvrdili smo da su 1004 porodice više dobile odobrenje za kolonizaciju od broja porodica koje su podnijele molbu.

Veoma je važno napomenuti da je broj crnogorskih porodica koje su bile direktno involvirane u proces kolonizacije zapravo broj svih onih porodica koje su dobile „odluke za naseljavanje“, što znači da im je određeno mjesto i adresa naseljenja, kuća i okućnica, kao i količina poljoprivrednoga zemljišta. Tu su ubrojene i one porodice koje su odustale od kolonizacije ili su se po kolonizaciji vratile u zavičaj. Taj broj je daleko manji od broja porodica čije su molbe pozitivno riješene zato što je veliki broj porodica odustao od kolonizacije u prvoj fazi toga procesa, prije dodjeljivanja „odluke za naseljavanje“.

Mi smo, radi tačnosti broja crnogorskih kolonističkih porodica i ukupnoga broja kolonista, taj broj utvrdili za svako naselje ponaosob, podijelivši ih prema porijeklu na koloniste iz Crne Gore i na koloniste Crnogorce iz ostalih republika Jugoslavije.

Broj kolonističkih porodica:

R. br.	Naseljeno mjesto	Kolonizovani iz Crne Gore	Kolonizovani iz ostalih republika Jugoslavije	UKUPNO
1.	Apatin	2		2
2.	Bački Brestovac	2		2
3.	Bački Jarak	1		1
4.	Bački Monoštor	2		2
5.	Bačko Dobro Polje	493	15	508
6.	Bačko Novo Selo	2		2
7.	Brla Crkva	3	24	27
8.	Beška	14		14
9.	Bezdan	2		2
10.	Bežanija	15		15
11.	Bukin - Mladenovo	1		1
12.	Crvenka	516	4	520
13.	Čestereg	1		1
14.	Feketić	377	9	386
15.	Futog	2		2
16.	Horgoš	3		3
17.	Indija	17	4	21
18.	Jabuka	4		4
19.	Jaša Tomić	14		14
20.	Karavukovo	2		2
21.	Kovin	15	18	33
22.	Kraljevićevo-Kačarevo	25		25
23.	Krčedin	4		4
24.	Kucura	8		8
25.	Kula	348	3	351
26.	Mramorak	2	15	17
27.	Nakovo	1		1
28.	Ninčičevo - Međa	2		2
29.	Nova Gajdobra	3		3
30.	Nova Pazova	13		13
31.	Nove Šove - Ravno Selo	256	6	262
32.	Novi Banovci	2		2
33.	Novi Sivac	421	3	424
34.	Novi Vrbas	761	1	762
35.	Odžaci	8	5	13
36.	Omoljica	1		1
37.	Pančevo	8		8
38.	Parabuć - Ratkovo	5	257	262
39.	Pašičevo Zmajevo	251	22	273
40.	Petrovaradin	1		1
41.	Pločica	5	3	8
42.	Putinci	6		6

R. br.	Naseljeno mjesto	Kolonizovani iz Crne Gore	Kolonizovani iz ostalih republika Jugoslavije	UKUPNO
43.	Ruma	4	1	5
44.	Rusko Selo	1		1
45.	Sekić - Lovćenac	1060	5	1065
46.	Senta	3		3
47.	Srpski Miletić	2	199	201
48.	Stanišić	1		1
49.	Stara Gajdobra	1		1
50.	Stari Sivac	338	1	339
51.	Stari Vrbas	235	2	237
52.	Temerin	3		3
53.	Torža - Savino Selo	348	6	354
54.	Veliko Središte	1	1	2
55.	Veprovac - Kruščić	342	30	372
56.	Vojvoda Stepa	1		1
57.	Vršac	6	4	10
58.	Zemun	76		76
59.	Žabalj	2		2
	Ukupno:	6043	638	6681

Broj članova kolonističkih porodica:

R. br.	Naseljeno mjesto	Kolonizovani iz Crne Gore	Kolonizovani iz ostalih republika Jugoslavije	UKUPNO
1.	Apatin	9		9
2.	Bački Brestovac	11		11
3.	Bački Jarak	5		5
4.	Bački Monoštor	8		8
5.	Bačko Dobro Polje	3151	71	3222
6.	Bačko Novo Selo	9		9
7.	Bela Crkva	16	174	190
8.	Beška	71		71
9.	Bezdan	11		11
10.	Bežanija	85		85
11.	Bukin - Mladenovo	6		6
12.	Crvenka	2700	21	2721
13.	Čestereg	6		6
14.	Feketić	1886	64	1950
15.	Futog	6		6
16.	Horgoš	13		13
17.	Indija	72	20	92
18.	Jabuka	21		21
19.	Jaša Tomić	93		93
20.	Karavukovo	15		15
21.	Kovin	61	140	201

R. br.	Naseljeno mjesto	Kolonizovani iz Crne Gore	Kolonizovani iz ostalih republika Jugoslavije	UKUPNO
22.	Kraljevićevo - Kačarevo	125		125
23.	Krčedin	23		23
24.	Kucura	33		33
25.	Kula	2102	19	2121
26.	Mramorak	12	90	102
27.	Nakovo	7		7
28.	Ninčičevo - Međa	19		19
29.	Nova Gajdobra	12		12
30.	Nova Pazova	65		65
31.	Nove Šove - Ravno Selo	1342	32	1374
32.	Novi Banovci	13		13
33.	Novi Sivac	2641	16	2657
34.	Novi Vrbas	4423	8	4431
35.	Odžaci	46	35	81
36.	Omoljica	8		8
37.	Pančevo	54		54
38.	Parabuć - Ratkovo	22	1671	1693
39.	Pašičevo - Zmajevo	1372	95	1467
40.	Petrovaradin	7		7
41.	Pločica	29	26	55
42.	Putinci	30		30
43.	Ruma	20	12	32
44.	Rusko Selo	7		7
45.	Sekić - Lovćenac	5892	27	5919
46.	Senta	18		18
47.	Srpski Miletić	8	1310	1318
48.	Stanišić	13		13
49.	Stara Gajdobra	7		7
50.	Stari Sivac	1887	8	1895
51.	Stari Vrbas	1498	10	1508
52.	Temerin	12		12
53.	Torža - Savino Selo	1969	33	2002
54.	Veliko Središte	7	7	14
55.	Veprovac - Kruščić	1862	176	2038
56.	Vojvoda Stepa	5		5
57.	Vršac	33	38	71
58.	Zemun	460		460
59.	Žabalj	9		9
	Ukupno:	34345	4103	38450

Pored broja podnešenih molbi, riješenih molbi i broja kolonističkih porodica i kolonista, dobijeni su podaci za svakoga kolonistu i za svaku kolonističku porodicu ponaosob:

- ime, očevo ime i prezime nosioca kolonizacije;
- mjesto iz kojega je kolonizovan;

- srez i federalna jedinica odakle je kolonizovan;
- broj i imena članova porodice s identičnim podacima kao i za nosioca kolonizacije;
- đevojačko prezime za ženske članove porodice, ako su udate ili su udovice.

Za dodijeljenu imovinu:

- naziv mjesta i sreza u kome se dodijeljena imovina nalazi, adresa na kojoj je kuća (ulica i kućni broj);
- katastarska opština u kojoj je primio zemlju (kuću i okućnicu i zemlju, kao i tip zemljišta);
- ukupno dodijeljena površina zemlje (izraženo u katastarskim jutrima i kvadratnim hvatima);
- detaljni podaci o veličini primljenoga poседа;
- broj rješenja o dodjeli imovine;
- broj rješenja o dodjeli Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ.

Pored prijetodno navedenoga, prvi put u istoriji crnogorskih migracija precizno je utvđeno:

- precizan imenični registar i broj crnogorskih kolonista u Vojvodini iz Crne Gore, kao i precizan popis kolonista koji su odustali od kolonizacije i vratili se u Crnu Goru;
- imena crnogorskih kolonista u Vojvodini iz Srbije: Ključkoga sreza (Petrovo Selo), Jablaničkoga sreza (Medveđa), Prokupačkoga sreza (Prokuplje), Kosaničkoga sreza (Kuršumlija), Pustorečkoga sreza (Bojnik), Leskovačkoga sreza (Leskovac) i drugih srezova Srbije;
- imena crnogorskih kolonista u Vojvodini iz Makedonije i popis kolonista koji su odustali od kolonizacije i vratili se u Makedoniju ili u Crnu Goru;
- imena crnogorskih kolonista u Vojvodini s Kosova i Metohije, kao i imena kolonista koji su odustali od kolonizacije i vratili se na Kosovo i Metohiju ili u Crnu Goru;
- imena crnogorskih kolonista u Vojvodini koji su kolonizovani iz ostalih republika DFJ / FNRJ, kao i imena kolonista koji su odustali od kolonizacije i vratili se u svoj zavičaj ili u Crnu Goru.

Utvrđili smo dakle tačan broj crnogorskih porodica koje su došle iz drugih republika ondašnje Jugoslavije i njihov brojčani raspored po mjestima kolonizacije u Vojvodini.

Adekvatno smo označili, zvjezdicom pored imena ili spiska članova kolonističke porodice, koloniste za koje je isključivo na osnovu analize arhivske građe utvđeno da su se iz bilo kojih razloga vratili u Crnu Goru ili u zavičaj odakle su kolonizovani, ili uopšte nijesu prihvatili kolonizaciju. (U arhivskoj građi Glavna komisija za naseljavanje boraca označavala ih je križanjem njihova imena i prezimena ili čitave porodice).

Ova studija ima za cilj cjelovito rasvjetljavanje procesa agrarne reforme i kolonizacije Crnogoraca u Vojvodinu poslije Drugoga svjetskog rata i postavljanje zdravoga fundamenta za buduću naučnu elaboraciju geneze te crnogorske dijaspore, njenu strukturu te kulturološku, socijalnu i ekonomsku vezu s maticom, odnos matice i dijaspore kroz polustoljetnu istoriju, kao i odnos iseljenika prema njoj.

Crnogorski iseljenici ovim djelom prvi put predstavljaju sebe kroz, jedino pouzdanu, autentičnu arhivsku građu.

Ovo istraživanje je dostupno i razumljivo svima. Mnogi će ovđe pronaći svoj korijen i svjedočanstvo svoje pripadnosti crnogorskome narodu, a naučnoj javnosti biće konačno dostupan ovaj značajni autentični izvor, koji će omogućiti kvalitetniji analitički pristup opštoj tematici crnogorskoga iseljeničtva kroz različite naučne discipline. Praktična vrijednost za analitičare iz naučnih krugova sadržana je i u činjenici da su svi prezentirani izvori unikatni i da se nalaze samo u Arhivu Vojvodine, sistematizovani u stotinama arhivskih jedinica.

Ovo višetomno djelo nudi obilje materijala istoričarima, geografima, antropolozima, antropogeografima i statističarima. Ono je građa za sociološka, demografska, onomastička i socijalno-ekonomska istraživanja, što mu daje multidisciplinarni karakter.

Nenad Stevoić
Slobodan B. Medojević